

LUND UNIVERSITY

Locus Celebris

Dalby kyrka, kloster och gård aktualiserade

Wienberg, Jes; Borgehammar, Stephan

Published in:
Locus Celebris

2012

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J., & Borgehammar, S. (2012). Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård aktualiserade. I S. Borgehammar, & J. Wienberg (Red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård* (Vol. 28, s. 11-15). Makadam förlag.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LOCUS CELEBRIS

Dalby kyrka, kloster och gård

REDAKTÖRER

STEPHAN BORGEHAMMAR & JES WIENBERG

Utgiven i samarbete med

Centrum för Danmarksstudier

vid Lunds universitet

MAKADAM FÖRLAG

2012

LOCUS CELEBRIS · ISBN 9789170611162 · excerpt

© author, Makadam Publishers & Centrum för Danmarksstudier, Sweden, 2012

www.makadambok.se

LOCUS CELEBRIS

DALBY KYRKA, KLOSTER OCH GÅRD AKTUALISERADE

Stephan Borgehammar & Jes Wienberg

Locus celebris, ”den berömda platsen” – så kallas Dalby tidigt på 1100-talet av den engelske benediktinen Ælnoth, och Dalby är fortfarande berömt. Heligkorskyrkan i Dalby är känd som den äldsta stående kyrkan i Skandinavien, en treskeppig basilika från ca 1060 uppförd på initiativ av kung Sven Estridsson; känd som biskopssäte för tyske biskopen Egino på 1060-talet innan denne övertog sätet i det närliggande Lund, när den engelske biskopen Henrik dog; känd som begravningsplats för Svens son, kung Harald Hen, som dog 1080; känd för dess augustinkloster, där en klosterlänga och ekonomibyggnader ännu står norr om kyrkan; känd för att klostret vid medeltidens slut ägde 450 gårdar och därmed var ett av de rikaste klostren i dåtidens Danmark; och känd för Dalbyboken, Danmarks äldsta liturgiska handskrift, som hittills ansetts ha tillkommit i klostret. Dalby är kanske även känt för Sven Estridssons kungsgård, som har utpekats omedelbart väster om kyrkans unika förhall. Och numera är Dalby även känt för sin kungliga jaktpark i Dalby hage med dike och vall i Dalby Söderskog.

Bilden av Dalby kyrka, kloster och gård under medeltiden tycks så konkret, enkel och avklarnad. Det är en bild som gradvis har vuxit fram genom studier av de

skriftliga källorna, de stående byggnaderna och spåren under marken. Och bilden har förmedlats i talrika sammanhang, i vetenskapliga publikationer och populärt.

Forskning och förmedling

Forskningen och litteraturen om Dalby är stor, spridd, ibland svårtillgänglig och ofta komplicerad. Det finns ett fåtal böcker om Dalby, men mängder med artiklar i olika sammanhang. Och ju mer man läser, desto mer förvirrad blir man. Bilden av det konkreta, enkla och avklarnade måste överges. Många etablerade sanningar om Dalby kan ifrågasättas, vilket är en utmärkt utgångspunkt för nya insatser. Men först måste nämnas några centrala bidrag till forskningen om och förmedlingen av Dalby kyrka, kloster och gård – milstolpar om man så vill. Det kan noteras att bakgrunden till dessa bidrag som regel har varit antingen en restaurering eller en arkeologisk utgrävning och att många varit doktorsavhandlingar. Vidare kan det noteras att såväl svenska som danska bidrag har varit av betydelse för ett studium av Dalby, som under medeltiden var en del av Danmark men efter 1658 blev en del av Sverige.

Kyrkans byggnadshistoria som den fortfarande

presenteras populärt framkom efter utgrävningar på 1910-talet. Resultaten sammanfattades av arkitekten Sten G. A. Anjou (1895–1959) dels i en utförlig utgrävningsrapport, dels i hans doktorsavhandling *Heliga Korsets kyrka i Dalby samt de äldsta kyrkorna i Lund, Roskilde och Odense*.¹ Anjous tolkningar gav anledning till akademisk polemik, men är fortfarande oundgängliga i studiet av Dalby.

Det viktigaste enskilda bidraget om kyrkans förhall skrevs av konsthistorikern William Anderson (1879–1939) i samband med hans doktorsavhandling *Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn*.²

En grundlig presentation av hela anläggningen på medeltiden, som den då var känd, finns i konsthistorikern Vilhelm Lorenzens (1877–1961) monumentala serie *De danske Klosters Bygningshistorie*, i bandet om augustinklostren.³ Även om genomgången på flera punkter är föråldrad är den oundgänglig.

Medeltidsarkeologen Erik Cinthio (f. 1921) har utforskat Dalby under mer än sex decennier. Det började med en utgrävning av den förmodade norra klostergången och fortsatte på 1960-talet med de uppseendeväckande utgrävningarna 1963–66 av ett komplex av tidiga stenbyggnader väster om förhallen, som Cinthio tolkade som lämningar av ett kungapalats sammanbyggt med kyrkan efter kontinentala förebilder. Cin-

thios många artiklar om Dalby genom åren har på ett utmärkt sätt samlats i antologin *Minnen från Dalby och Lund*.⁴

Delar av fyndmaterialet från Cinthios grävningar har presenterats och analyserats i två medeltidsarkeologiska avhandlingar, dels av Karin Andersson (f. 1937) i den opublicerade licentiatavhandlingen *Den vendiska keramiken från Dalby*, dels av Anders Lindahl (f. 1953) i doktorsavhandlingen *Information Through Sherds. A case study of the early glazed earthenware from Dalby*.⁵ I sistnämnda finns en utmärkt introduktion till Dalby med ännu användbara översiktskartor (jfr plansch 1).

Nämnas måste också Vetenskaps societetens i Lund utgivning av *Dalby Klosters intäktsbok 1530–1531*.⁶

Läraren och lokalhistorikern Georg Welin (f. 1932) har i tre artiklar i tidskriften *Ale* framlagt nya djärva tolkningar eller hypoteser kring Dalbys äldsta historia – 1000-talet med kungarna Knut den store, Sven Estridsson och hans söner – som ibland preciserar och ibland ifrågasätter den kända bilden.⁷

Den historiska arkeologen Anders Andrén (f. 1952) har tagit upp tråden från Cinthio om Dalby som ett kungligt palats och kompletterat det med en kunglig djurpark i Dalby hage, även den med rötter utomlands. Idén presenterades i artikeln ”Paradise Lost. Looking

1. Sten Anjou, *Redogörelse för undersökningsarbete vid Dalby kyrka*, opubl. rapport, 1920 (Landsantikvarien, Lund); Sten G. A. Anjou, *Heliga Korsets kyrka i Dalby samt de äldsta kyrkorna i Lund, Roskilde och Odense. Undersökningar till 1000-talets arkitekturhistoria*, Göteborg 1930.

2. William Anderson, *Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn*, Lund 1926, s. 13–25; även som artikel: ”Dalby – en cluniacensisk förhallsbyggnad i Skåne”, *Tidskrift för konstvetenskap* 9:4 (1924–25 [tr. 1926]), s. 112–121.

3. Vilhelm Lorenzen, *De danske Klosters Bygningshistorie*, bd 9: *De danske Augustinerklostres Bygningshistorie*, København 1928.

4. Erik Cinthio, *Minnen från Lund och Dalby*, red. Lone Mogensen, Lund 2006.

5. Karin Andersson, *Den vendiska keramiken från Dalby. Analys och jämförande studier till belysning av de dansk-slaviska relationerna under 1000-talet*, otryckt lic.-avh. i medeltidsarkeologi, Lunds universitet 1971 (LUHM); Anders Lindahl, *Information Through Sherds. A case study of the early glazed earthenware from Dalby, Scania*, Lund 1986.

6. *Dalby Klosters intäktsbok 1530–1531*, red. Knut Knutsson & Göte Paulsson, Lund 1983.

7. Georg Welin, ”Dalby kyrkas grundläggning. Ett byggnadsarkeologiskt försök”, *Ale* 1991:4, s. 1–17; id., ”Dalby kyrkas äldsta historia. Ett diskussionsförsök”, *Ale* 2004:4, s. 1–14; id., ”Kungarnas Dalby och biskop Egino”, *Ale* 2010:2, s. 1–23.

for Deer Parks in Medieval Denmark and Sweden”.⁸

Senaste arkeologiska bidraget kom med restaureringen av den västra klosterlängan, som nu utgör huvudbyggnad i Dalby kungsgård, inte att förväxla med den medeltida kungsgården. En byggnadsarkeologisk undersökning 1994 utförd av medeltidsarkeologen Gunhild Eriksdotter (f. 1964) resulterade dels i en rapport, dels i doktorsavhandlingen *Bakom fasaderna. Byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*, där undersökningen av klosterlängan används som utgångspunkt för en teoretisk och metodisk diskussion om byggnadsarkeologins möjligheter.⁹

Denna mycket översiktliga presentation av Dalby i forskningen och förmedlingen kan avrundas med kyrkans 950-årsjubileum 2010 som markerades med bl.a. antologin *Dalby kyrka. Om en plats i historien* med ett antal väl illustrerade artiklar om kyrkan sedd från olika vinklar.¹⁰

Men är historien om Dalby kyrka, kloster och gård så konkret, enkel och avklarnad? Inte minst Welins artiklar visar att mycket går att diskutera. Och granskar man böckerna och de många artiklarna noga formuleras nya frågor. Idén till en internationell och tvärvetenskaplig konferens tog form inför jubileumsåret.

8. Anders Andrén, "Paradise Lost. Looking for Deer Parks in Medieval Denmark and Sweden", *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*, red. Hans Andersson, Peter Carelli & Lars Ersgård, Stockholm 1997, s. 469–490; id., "Det förlorade paradiset – att söka efter jaktmarker i det medeltida Danmark och Sverige", *Ale* 1999:2, s. 16–30.

9. Gunhild Eriksdotter, *Dalby kungsgård. Byggnadsarkeologisk undersökning. Dokumentation över renoveringsarbetena 1994–95*, Lund 1996; ead., *Bakom fasaderna. Byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*, Stockholm 2005.

10. *Dalby kyrka. Om en plats i historien*, red. Anita Larsson, Lund 2010.

Konferensen 2010

I ett samarbete mellan praktisk teologi vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, historisk arkeologi vid Institutionen för arkeologi och antikens historia samt Centrum för Danmarksstudier, alla vid Lunds universitet, anordnades konferensen "Locus Celebris. The Church, Monastery and Manor of Dalby" i Dalby 24–27 april 2010.

Konferensens syfte var att sammanföra experter från en rad olika discipliner för att belysa obesvarade frågor om Dalby kyrka, kloster och gård och för att söka en fylligare, mer mångfacetterad förståelse av denna plats som varit så betydelsefull, särskilt under tidig medeltid. För olika forskare betyder Dalby olika saker, beroende på de frågor de ställer och det källmaterial de arbetar med. Vad säger ortnamnet Dalby? Vad säger det omgivande landskapet? Vad säger de bevarade byggnaderna och byggnadsresterna under mark? Vad säger de skriftliga källorna? Vad säger konstföremålen? Vilken roll har Dalby spelat i politiken, i fromhetslivet, i samhällslivet, i utvecklingen av sydsandinavisk konst och arkitektur, i den agrara utvecklingen? Genom att sammanföra forskare med vitt skilda frågeställningar och referensramar ville konferensen hjälpa forskarsamhället till en bättre helhetsförståelse av Dalby och därmed även av andra liknande platser, samt främja samtalet över ämnesgränserna.

Dalby är en ort stadd i tillväxt och förändring, och samtidigt en tusenårig kulturmiljö. Dokumentation, restaurering och levandegörande av kulturmiljöer är viktiga frågor som fordrar ett öppet samtal mellan forskare, myndigheter, näringsliv och lokalbefolkning. Utöver sitt historiska huvudsyfte ville konferensen därför också väcka frågan om vad en miljö som det gamla klosterområdet i Dalby betyder och kan komma att betyda för orten och regionen.

Eftersom en helhetsförståelse av platsen var central

för konferensen lade vi oss vinn om att som föredragshållare inbjuda inte bara etablerade forskare från olika discipliner (även om huvudparten av de inbjudna var sådana), utan även doktorander, personal från kulturmiljövården, en augustinbroder och en lokalhistoriker.

Vi inbjöd sammanlagt 30 personer (fig. 1) från åtta olika länder att delta med föredrag och presentationer. De representerade historisk arkeologi, byggnadsarkeologi, bebyggelsevård, historia, konstvetenskap, kyrkohistoria, kyrkorätt, medievistik, ortnamnsforskning och praktisk teologi.

På konferensens första dag hölls sex offentliga föredrag (fem på svenska och ett på engelska), dels i kyrkan, dels i Eginogården, så att även allmänheten fick möjlighet att ta del av forskningens nuvarande ståndpunkter. Resten av konferensen med sessioner på olika teman kom att försiggå på engelska och tyska.

I en avslutande session, dit även representanter för myndigheter och kulturmiljövård inbjöds och där åter allmänheten hade beretts plats, kom både praktiska och teoretiska frågor om dokumentation, restaurering och levandegörande att dryftas.

Antologin

Antologin samlar de bearbetade bidragen från konferensen. Många nya iakttagelser och tolkningsförslag kom fram. Luckor i vår kunskap uppmärksammades och idéer om hur luckorna kan fyllas framfördes. Dessutom reste konferensen frågor och förslag angående hur klosterområdet i Dalby ska vårdas och utvecklas för framtiden. Både för forskningens och miljövårdens skull har det alltså varit angeläget att föredragen kommer ut i tryck.

Enstaka föredragshållare har inte ansett sig kunna bidra skriftligt, men i gengäld har andra deltagare på konferensen i efterhand erbjudit artiklar, så att sum-

man av artiklar i boken uppgår till 30 jämte denna inledning av redaktörerna. Artiklarna är sorterade i sju avdelningar vilkas innehåll ofrånkomligen till viss del överlappar. I den första avdelningen inleder redaktörerna med att ge var sitt perspektiv på den forskning som hittills har bedrivits om Dalby och de resultat som hittills har presenterats. Därefter följer avdelningar om Dalbys äldre historia, om kyrkans konstruktionshistoria och symbolik, om Dalby kloster och dess kaniker, om Dalby i landskapet samt om konsten i kyrkan. Det hela avslutas med två artiklar rörande framtiden för det kulturarv som Dalby utgör.

Är bilden av Dalby kyrka, kloster och gård efter läsningen av antologin inte längre så konkret, enkel och avklarnad som tidigare har vi uppnått åtminstone ett av våra syften. Förhoppningsvis kan läsaren bringa vår egen osäkerhet och undran till nya och högre nivåer. Ty undran väcker frågor, frågor leder till forskning och forskning till erövringen av nya insikter.

Tack

Tack först och främst till alla som deltog vid den internationella konferensen i Dalby och de många som även har bidragit med sina artiklar till boken. Genomförandet av konferensen främjades av Dalby församling inom Svenska kyrkan, som ställde både personal och lokaler till förfogande, och av Kulturkvadranten i Dalby ideell förening. Ekonomiskt stöd till konferensen erhöles från Oscar och Signe Krooks Stiftelse, Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund och Vetenskapsrådet. Antologin har mottagit ekonomiskt stöd från Ebbe Kocks stiftelse, Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen, Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, Kungl. Patriotiska Sällskapet, Kungl. Vetenskapssamhället i Uppsala, Letterstedtska före-

ningen och Samfundet Pro Fide et Christianismo. Alla tackas hjärtligt!

Tack även till Hanne Sanders, tidigare föreståndare för Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet, och Barbro Bergner vid centret, för medverkan vid organiseringen av konferensen och för upplåtelse

av serien *Centrum för Danmarksstudier* för publicering av de många bidragen! Vidare ett tack till Karina Klok och Tove Marling Kallrén på Makadam förlag för deras professionella insatser! Och slutligen ett tack till foto-graferna Bengt Almgren och Gunnar Menander för många fina, nytagna bilder!

Fig. 1. Huvudparten av konferensens deltagare framför klosterlängan. Foto Jens Vellev, Moesgård, 25 april 2011.

